

SMRŤ STROMU

ERIK BALÁŽ

Erik Baláž

SMRŤ STROMU

Edícia DIVOČINA

Knihy Bajkal

Erik Baláž: Smrť stromu.

Vydalo Vydavateľstvo Bajkal v roku 2024 ako svoju 16. publikáciu.

Zodpovedná redakcia: Martina Kusá

Jazyková úprava: Jana Novomestská

Ilustrácie: Vladimíra Mečiarová

Grafická úprava: Ján Hanušovský

Tlač: FINIDR, s.r.o.

Copyright: © Erik Baláž, 2024

Všetky práva vyhradené.

ISBN: 978-80-99975-52-2

www.knihybajkal.sk

vydavatelstvo@knihybajkal.sk

Podakovanie

Napísať knihu je pre mňa krátkym dobrodružstvom, dočasnou zastávkou na dlhej ceste za poznávaním príbehov odohrávajúcich sa v prírode. Nekonečný vesmír lesa mi nedovoľuje urobiť konečnú zastávku. Les nie je možné poznať vo svojej celistvosti. No aj tak má zmysel zastaviť sa, popremýšľať a skúsiť dať na papier aktuálny stav svojich myšlienok. Pomôže mi to si ich usporiadať, utvoriť si názor a niekoho iného snáď nasmeruje na rýchlejšiu cestu k pochopeniu prírody.

Keď sme v roku 2010 s kamarátom a fotografom Brunom D'Amicis vydali knihu o medvedoch *Posledná pevnosť*, bolo to pre mňa vyvrcholenie pätnásťročného obdobia intenzívneho sledovania medvedov. Vnímal som to ako ukončenie jednej etapy života aj napriek tomu, že medvedom sa v menšej intenzite venujem dodnes. Teraz je to v niečom podobné. Stále je pre mňa príroda nekonečnou inšpiráciou. Menia sa len príbehy, ktoré sa dostávajú do centra mojej pozornosti.

V skutočnosti sa už v období „života s medvedmi“ v mojej hlave rodila aj kniha, ktorú držíte v rukách. Už vtedy som veľa premýšľal o hromadnom hynutí stromov a evolučnom význame tohto fenoménu pre les. No až teraz, o ďalších pätnásť rokov neskôr, dozrel čas na jej vydanie. Celé tie roky som trávil veľa času v horách a otázka „Ako funguje les?“ si brala väčšinu mojej pozornosti. Často som preto nebol doma fyzicky, no ešte častejšie som bol kdesi v horách myšlienkami aj vtedy, keď som fyzicky sedel v obývačke. Moja manželka Zuzka by o tom vedela rozprávať... Preto najväčšia vďaka za trpezlivosť a podporu patrí mojej manželke, mojim deťom a celej mojej rodine.

Základom tejto knihy sú pozorovania pochádzajúce priamo z tatranských lesov, prípadne z iných lokalít Karpát. Na poskladanie komplexnejšej mozaiky reálnych príbehov však nestačí len chodiť po lese. Čítal som preto množstvo rôznych štúdií a kníh, vďaka ktorým som si mnohé veci overil, doplnil alebo upresnil.

Nie som vedec, a preto ani neprichádzam s úplne novými objavmi. Do jednotlivých príbehov som v podstate len poskladal vlastné pozorovania, známe fakty a procesy prebiehajúce v prírode. Musím preto poďakovať aj generáciám vedcov skúmajúcim najrôznejšie tajomstvá života, bez ktorých by som bol stratený.

Pozorovanie a čítanie boli pre mňa vždy základom. Tretím zdrojom informácií a inšpirácie boli diskusie s rozmanitými ľuďmi zaoberajúcimi sa divokou prírodou. Bolo to neustále testovanie, akési skúšky správnosti ešte predtým, kým som svoje myšlienky mohol vypustiť na verejnosť.

Pri rôznych príbehoch spojených so smrťou stromov boli pre mňa dôležití iní ľudia. Spomínam si napríklad, ako ma na vysokej škole ohuroval svojimi znalosťami o hmyze žijúcom v odumretých stromoch môj spolužiak a neskôr riaditeľ Chránenej krajinskej oblasti Záhorie Tomáš Olšovský. Odvtedy vnímam odumreté kmene stromov najmä ako domov pre stovky druhov drobných a všelijakých ďalších druhov bezstavovcov. Neskôr ma zase dokázal nadchnúť príbehmi zo života húb rastúcich na odumretých kmeňoch fínsky mykológ a ochranár Olli Manninen.

Podobne na mňa zapôsobili príbehy o vtákoch od môjho priateľa a ornitológa Jozefa Fialu, vďaka ktorým som pochopil, ako smrť stromov mení štruktúru lesa a následne ovplyvňuje celú jeho biologickú rozmanitosť.

Bývalému riaditeľovi Národného parku Bavorský les Karlovi Friedrichovi Sinnerovi vďačím za obrovské množstvo informácií o tom, ako prebiehala podkôrníková kalamita v Bavorskom lese a aký vplyv to malo na ekosystémy. S Martinom Mikolášom, vedcom a expertom na hlucháne hôrne, zase často diskutujeme

o vplyve rozsiahlych narušení lesov na tento vzácny druh vtáka. Hydrobiológ Tomáš Derka mi ukázal, ako dokážu rieky ovplyvniť vývoj lesov aj celej krajiny. S vedcom Michalom Wiezikom v debatách vášnivo „rekonštruujeme“ pravekú krajinu plnú veľkých bylinožravcov. Dôležité informácie o tom, ako sa z odumretého stromu stáva pôda, som získal od odborníka na pôdu a pôdne bezstavovce Ladislava Mika. Za cenné rady pri písaní knihy ďakujem aj expertovi na huby Vladimírovi Kuncovi a odborníkovi na podkôrny hmyz Miroslavovi Blažencovi. No a úplne najviac času som pri diskusiách trávil s dvomi ľuďmi: mojim bratom Branislavom Balážom a dlhoročným kamarátom a filmárom Karolom Kaliským. Ďakujem všetkým za ich vzácny čas strávený so mnou.

Na záver mi ešte zostáva poďakovať za spracovanie grafickej stránky knihy a vydavateľovi. Autorkou obálky aj všetkých ilustrácií je Vladimíra Mečiarová. Som jej veľmi vďačný za to, že sa do toho s nadšením pustila popri svojej hlavnej práci a vytrvalo pritom znášala moje pripomienky. Ako inšpirácia na jej ilustrácie slúžili najmä fotografie od mojich kolegov z Arolla Filmu – Karola Kaliského a Jozefa Fialu, ale aj od Mateja Ferenčáka, Dáši Lukáčovej, Jerguša Tesáka a Vladimíra Šifru.

Moje poďakovanie patrí aj Katke Bartoňovej a Jurajovi Karpišovi z vydavateľstva Bajkal za ich cenné rady a profesionálnu prácu pri premene holého textu na skutočnú knihu.

Les mŕtvych stromov

„Čo sa stane po smrti?“

Toto je jedna zo základných otázok ľudstva, ktorá podnietila vznik množstva náboženstiev a filozofických smerov. Je ťažké predstaviť si nič. A keďže sa bojíme ničoty a neistoty, hľadáme odpovede, ktoré by nás uspokojili.

Zaujímavé je, že rovnakú otázku si nekladíme na obdobie pred narodením. Zdá sa nám prirodzené, že narodenie je začiatkom. „Život pred životom“ si nepotrebujeme nijako zvlášť predstavovať ani nám nepríde strašný. Kým v prípade narodenia nám minulosť nechýba, v prípade smrti nám prázdne nič po nej pripadá nepredstaviteľné. Na SMRŤ sa pozeráme úplne inak a prinajmenšom v západnom svete ju vnímame tragicky.

Z pohľadu evolúcie je život konkrétneho jedinca len krátkou epizódou v omnoho dlhšom živote génov. Ten istý gén prechádza z generácie na generáciu bez ohľadu na smrť jednotlivých organizmov. Gény preskakujú z jedného organizmu na druhý, pričom stále hľadajú nové spojenectvá s inými génmi, aby vytvorili originálne prototypy organizmov. Evolúcia preto nevníma smrť tragicky. Práve naopak, smrť je základným predpokladom pre večný tanec života, ktorého krása spočíva v neustálej premene.

Je ťažké rozprávať sa o ľudskej smrti v takejto čisto biologickej rovine a ja to ani nemám v úmysle. Chcem hovoriť o smrti stromov a o živote lesa.

Aj smrť stromov vyvoláva silné emócie u mnohých ľudí. Napriek tomu sa pokúsim ukázať, že v lese nie je nič prirodzenejšie ako smrť. Bez smrti stromov by nemohlo existovať množstvo

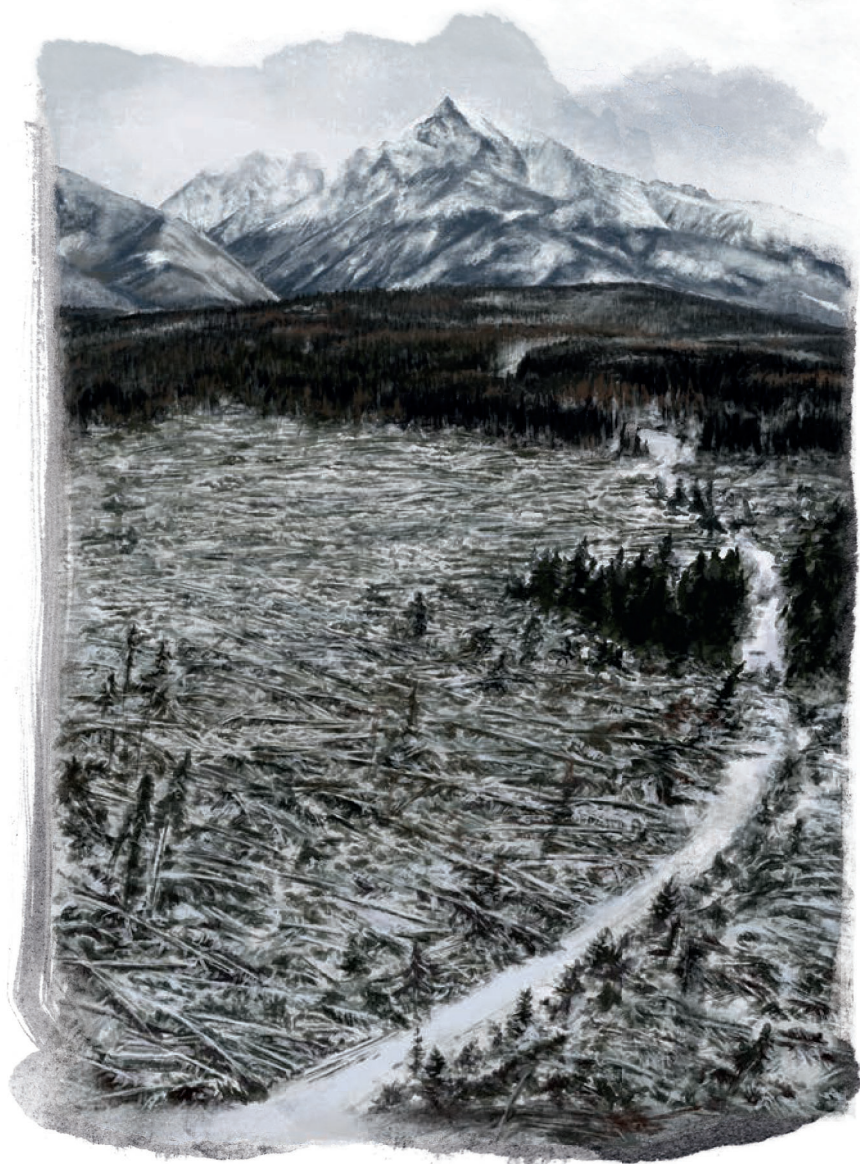
druhov organizmov a dokonca ani samotné stromy. Bez smrti by neexistoval LES. Ukážem vám, že smrť je nevyhnutným predpokladom života a v istom zmysle dokonca jeho tvorcom.

K napísaniu tejto knižky ma privedla silná osobná skúsenosť. Bolo to v roku 2004, kedy sa Tatranským národným parkom prehnała veterná smršť. Apokalyptické výjavy miliónov polámaných a vetrom vyvrátených stromov doslova vydesili ľudí. Tí sa pozerali na smrť stromov a nedokázali s tým nič urobiť. Boli zúfalí. Zelené Tatry zanikli zo dňa na deň. Ľudia chceli pomôcť, popadané stromy čím skôr odpratať a vysadiť nový les. Taký, ako tam bol predtým. Zelený a bez desivo vyzerajúcich mŕtvych stromov.

K intuitívnej reakcii verejnosti sa pridalo volanie expertov na les – lesníkov. Ak vraj nezasiahneme, les sa bude obnovovať celé stáročia. Na vyvrátených stromoch sa namnoží lykožrút a ten zabije ešte viac stromov. Tatry plné vyschnutých stromov následne zachvátia požiare a chýbajúci les neochráni dediny pred povodňami. Akoby veterná kalamita nestačila, nasledovať mali ešte omnoho horšie katastrofy. Lesníci nás mali pred touto apokalypsou ochrániť. Popadané stromy vyťažiť a vysadiť nové prezentovali ako jediné rozumné riešenie. A verejnosť bola na ich strane. Väčšina nás v tom čase jednoducho považovala za extrémistov a aj medzi expertami sme nachádzali podporu len veľmi pomaly.

V takejto atmosfére som ako člen mimovládnej organizácie Lesoochranárske zoskupenie VLK presadzoval absurdné riešenie: ponechať stromy svojmu osudu – nič neťažiť, nesadiť a pozerat sa, ako si príroda poradí sama.

Opačné názory lesníkov a verejnosti s mojím presvedčením nijako nepohli. Predchádzajúcich desať rokov som totiž strávil mnoho času túlaním sa tatranskými lesmi. Na vlastné oči som videl viaceré miesta, kde vietor vyvrátil stromy dávno v minulosti – pred štyridsiatimi, šesťdesiatimi či dokonca pred sto rokmi. Drvivá väčšina týchto miest bola vyťažená a umelo zalesnená, no našiel som aj miesta, kde človek po kalamite nezasiahol.

Práve tam som videl, čo sa stane, ak sú stromy ponechané na mieste. Ten rozdiel bol priepastný. Les bez zásahov človeka bol plný rôznych foriem života. Les po ťažbe a vysadení stromov bol takmer mŕtvy.

Nevedel som, koľko ďalších stromov zabije lykožrút v rokoch nasledujúcich po veternej kalamite. Vedel som však, že ak do prírody nezasiahneme, všetky tie „lesy mŕtvych stromov“ sa rýchlo premenia na oázy života. A ak zasiahneme, poškodíme tatranské lesy najmenej na ďalšie storočie. Preto nastal po kalamite v roku 2004 rozhodujúci súboj o budúcnosť tatranských lesov.

Počas toho obdobia som sa zúčastnil množstva rokovaní, na ktorých sa malo rozhodnúť o budúcnosti lesov. Hľadal som odborné argumenty za ponechanie dreva na mieste aj za nezasaňovanie voči podkôrnemu hmyzu. Prečítal som stovky štúdií, no najmä – dlhé roky som chodil do „lesov mŕtvych stromov“ a sledoval som, čo sa v nich deje. Od kalamity ubehlo už 20 rokov a príbeh smrti stromov je pre mňa ešte omnoho zaujímavejší a fascinujúcejší, ako bol na začiatku kampane na záchranu tatranských lesov.

Smrť stromov sa určitým spôsobom dotýka všetkých stránok života lesa a ja sa vám pokúsím rozpovedať to, čo som z tohto nekonečného príbehu dokázal prečítať ja sám.

~

Gény, ktoré tvoria základ genetickej informácie súčasných organizmov vrátane nás, vznikli často pred mnohými miliónmi rokov. Gény sú dokonca väčšinou staršie ako samotné druhy, ktoré sú ich nositeľmi. Napríklad ľudia a šimpanzy majú väčšinu génov rovnakých, líšime sa len v nepatrnej časti genómu (niečo viac ako 1 %), ktorá nás robí rozdielnymi. Zvyšné gény sme zdedili my aj šimpanzy od nášho spoločného predka, ktorý žil pred viac ako piatimi miliónmi rokov. To znamená, že 99 % našich génov existovalo už pred piatimi miliónmi rokov.

Ludia prítom zdieľajú rovnaké gény aj s omnoho vzdialenejšími predkami, napríklad s rastlinami. Tieto gény dedíme od našich spoločných predkov spred viac ako dvoch miliárd rokov. Jedným z nich je aj gén obsahujúci informácie pre syntézu bielkoviny glutamín, ktorú využívajú takmer všetky živé bytosti na zemi. Tento gén tu bol už predtým, ako vznikli prvé eukaryotické bunky, teda bunky s jadrovou DNA. Znamená to, že všetci máme v dávnej minulosti spoločných predkov.

